

Παρουσίαση του δοκιμίου «Οι άνθρωποι που περιμένουν», του
Siegfried Kracauer, στο πλαίσιο του μαθήματος
«Ανάγνωση Κειμένων: Ζητήματα Ύφους»

Διδάσκων: Κουζέλης Γεράσιμος
Φοιτήτρια: Καρανάτσιου Βασιλική

Η παρουσίασή μου αφορά το δοκίμιο του Κρακάουερ με τίτλο «Οι άνθρωποι που περιμένουν». Πρόκειται για ένα φιλοσοφικό δοκίμιο στο οποίο ο συγγραφέας πραγματεύεται την υπαρξιακή κατάσταση των ανθρώπων της εποχής του αναφορικά με το ζήτημα της πίστης. Ο συγγραφέας προσπαθεί μέσα από ιστορικές αναφορές, κοινωνιολογικές παρατηρήσεις και φιλοσοφικές έννοιες να συντάξει τη φυσιογνωμία των συγχρόνων του, οι οποίοι, σύμφωνα με τον ίδιο, αν και έχουν απεμπλακεί από τους παραδοσιακούς δεσμούς με την κοινότητα και από παραδοσιακές μορφές πίστης, συνεχίζουν ωστόσο να έχουν μεταφυσικές αναζητήσεις (με την έννοια της μετοχής σε ένα υπερβατικό - θρησκευτικού τύπου βίωμα, μια «σχέση με το Απόλυτο»).

Η γλώσσα που χρησιμοποιεί ο Κρακάουερ στο δοκίμιο είναι γλώσσα λογοτεχνική, με έντονη εικονοποιία, συμβολικά στοιχεία και μεταφορές. Το ύφος του είναι ύφος που αντιπαρέρχεται στην ορθολογική συλλογιστική ανάπτυξης του επιχειρήματος, και με τον τρόπο αυτό ταιριάζει απόλυτα στο κριτικό περιεχόμενο που διαπνέει το έργο του. Μέσω του δοκιμίου του, μεταξύ άλλων, ο Κρακάουερ ασκεί κριτική στην παράδοση του Διαφωτισμού ως υπαίτια της τωρινής υπαρξιακής κενότητας του ανθρώπου. Ας προσεγγίσουμε, λοιπόν, το έργο του από κοντά.

Ξεκινά παραθέτοντάς μας, ευθύς εξαρχής στον πρόλογο, την προβληματική που θα τον απασχολήσει. Ανακοινώνει ότι θα μιλήσει για ανθρώπους που τους ενώνει ένας κοινός κλήρος. Τα χαρακτηριστικά τους είναι ότι «έχουν εγκαταλείψει την όποια ομολογία πίστης, ζουν στη μοναξιά των μεγάλων πόλεων, είναι υπερδραστήριοι και ξεχνούν το εσωτερικό τους Είναι»¹. Με τον τρόπο αυτόν σκιαγραφεί το προφίλ του αστού της εποχής του (γιατροί, δικηγόροι, φοιτητές, έμποροι). Στα μικρά διαλείμματα αναστοχασμού όμως τους πλακώνει μελαγχολία. Η μελαγχολία οφείλεται στον κοινό τους κλήρο, ο οποίος αποκαλύπτεται στην κατακλείδα του προλόγου που συνιστά και θεματική πρόταση: πρόκειται για «τη μεταφυσική οδύνη από την έλλειψη κάποιου ανώτερου νοήματος στον κόσμο, στην ύπαρξη τους, στον κενό χώρο»².

¹ Siegfried Kracauer, «Οι άνθρωποι που περιμένουν», περιέχεται στο *Η μάζα ως διάκοσμος*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα, 2018, σελ.27

² ό.π σελ. 27

Μετά την παρουσίαση του θέματος που θα τον απασχολήσει, συνεχίζει με μια επιγραμματική αναδρομή της θέσης του ατόμου στην ιστορία της φιλοσοφίας του δυτικού πολιτισμού, η οποία μας έφερε ως το σήμερα. Κάνει λόγο για την μεταβολή που υπέστη το ιστορικό υποκείμενο στην πορεία από την αρχαιότητα ως το διαφωτισμό, έπειτα στο ρομαντισμό, τον υλισμό και τον καπιταλισμό, για να φτάσει στο «Χάος του παρόντος», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει. Διευκρινίζει όμως ότι δεν θα τον απασχολήσει η ιστορική ανάλυση, αλλά η ψυχολογική ερμηνεία του μεταφυσικού προβλήματος. Με τον τρόπο αυτόν μεταφέρεται στο ζήτημα της πίστης και στις αλλαγές που έχουν συντελεστεί σε αυτό.

Κατά τη μετάβαση από την ιστορική ανάλυση στην ψυχολογική, παρατηρούμε μια έντονη αλλαγή στο ύφος του συγγραφέα. Την ακαδημαϊκή ορολογία διαδέχεται η σύνθεση της εικόνας ενός καταραμένου ψυχικού τοπίου, που θυμίζει ένα κράμα φροϋδικού Ασυνειδήτου και σκηνής από την κόλαση του Δάντη: «η ψυχή που δεν έχει ρίζες στο Απόλυτο δεν έχει έρμα, και μετά από ατέλειωτες διαδρομές οδύνης, μπορεί να καταφέρει να φτάσει περίπου στο σημείο από το οποίο και μόνο αρχίζει να υπάρχει πρόσβαση στο Απόλυτο. Όμως η πύλη από την οποία επιθυμούν να γίνουν δεκτοί οι άνθρωποι αυτοί δεν τους ανοίγεται και στο ενδιάμεσο βασίλειο που εκτείνεται μπροστά τους η αδυναμία πίστης σημαίνει μαρτύριο»³. Ξεκινά δηλαδή την ψυχολογική ανάλυση λέγοντας ότι κοινό γνώρισμα των συγχρόνων του είναι ότι έχουν εκδιωχθεί από τη θρησκευτική σφαίρα. Παράλληλα διατείνεται ότι φυσικο-επιστημονική κοσμοθεώρησης, που ακμάζει στην εποχή του, δεν επαρκεί για να ανακουφίσει τις μεταφυσικές αναζητήσεις. Αυτή η απεμπλοκή από υπερατομικές ενώσεις κορυφώνεται με το φαινόμενο της εξατομίκευσης, και εδώ έχουμε μια νέα έννοια που εισάγει ο Κρακάουερ, θέλοντας να υποδείξει την απουσία κανονιστικών αρχών και κοινωνικών δεσμών στο σύγχρονο άνθρωπο. «Μικρά θραύσματα στην παγωμένη ροή του χρόνου» χαρακτηρίζει την ύπαρξη υπό τις σύγχρονες του συνθήκες, μια φράση ιδιαίτερης λογοτεχνικής αξίας και έντονης εικονοποιίας.

Η απουσία σχέσης με το απόλυτο σε συνδυασμό με την εξατομίκευση διαμορφώνουν μια νέα υπαρξιακή - γνωσιολογική κατάσταση, το σχετικισμό. Ο Κρακάουερ εισάγει στο σημείο αυτό την έννοια του σχετικισμού και περιγράφει τον σχετικιστή άνθρωπο, θέλοντας να υποδηλώσει την πνευματική και θεσμική ελευθερία του ως μειονέκτημα, αφού όπως αναφέρει: «οδηγεί στην άστατη περιπλάνηση των ανθρώπων που δεν περιβάλλονται πια ειρηνικά από μια μαγεία προστατευτική της ύπαρξης»⁴.

Έτσι, μέχρις εδώ, έχει σκιαγραφήσει μια κατάσταση, και με την αλληλουχία απουσία σχέσης με το Απόλυτο - εξατομίκευση - σχετικισμό μας επεξήγησε την ψυχολογική ερμηνεία της. Στη συνέχεια, αναδιπλώνει έναν κριτικό λόγο απέναντι σε θεωρητικά μορφώματα της εποχής τους που επιδιώκουν να χειριστούν το υπαρξιακό αδιέξοδο του σύγχρονου ανθρώπου. Η κριτική εμπλουτίζει περισσό-

³ ό.π σελ. 29

⁴ ό.π σελ. 30

τερο την τελματώδη κατάσταση που επιχειρεί να συνθέσει ο Κρακάουερ για την ύπαρξη. Στο στόχαστρο του βρίσκεται η φιλοσοφία της ζωής με κύριο εκφραστή της τον Ζίμμελ, η Ανθρωποσοφία με εκφραστή τον Στάινερ, διάφορων τύπων μεσσιανικά μορφώματα και τέλος οι θετικές θρησκείες. Η ένταση της κριτικής του διαφέρει ανάλογα με το βαθμό ακαταλληλότητας που αποδίδει σε κάθε μόρφωμα. Κρίνει έντονα τον Ζίμμελ, διότι ανέδειξε σε απόλυτη αξία τη ζωή ενώ δεν είναι, καθώς και τον Στάινερ, διότι όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Κρακάουερ: «διαπλέκει την επιστήμη με τη θρησκεία δημιουργώντας μια δελεαστική ψευδογέφυρα για τη θέαση υπεραισθητών πραγματικοτήτων και δημιουργεί έτσι στρεβλή εικόνα της γνήσιας μετοχής στο απόλυτο»⁵. Την πιο σφοδρή κριτική την ασκεί στο μεσσιανισμό. Με τον όρο αυτόν εννοεί την αρχή ορισμένων μορφωμάτων κομμουνιστικής προέλευσης να προτάσσουν ένα ασαφές κοινοτικό βίωμα αφηλώντας δυο σημαντικές συνιστώσες οργάνωσης του κοινοτικού δεσμού, τη μορφή και το νόμο. Εδώ εισάγεται για πρώτη φορά το σχήμα *μορφή - νόμος* το οποίο αντιπαραβάλλεται με το *βίωμα - περιεχόμενο* και αποτελεί βασικό θεωρητικό πρόβλημα στη φιλοσοφία του Κρακάουερ. Ο μεσσιανισμός, λοιπόν αφηφά τη μορφή ως στοιχείο κοινοτικής οργάνωσης, ενώ αντίθετα οι «θιασώτες της μορφής», όρο που αποδίδει στον Γκέοργκε, λατρεύουν τον ιερό νόμο ως μοναδική αρχή διατήρησης της κοινότητας. Συνεπώς, διαφαίνεται στο σημείο αυτό ότι ο Κρακάουερ πιθανόν να αναζητά μια χρυσή τομή μεταξύ μορφής και περιεχομένου ως πεδίου μετάβασης στο θρησκευτικό και κοινοτικό αίσθημα. Πιο ήπια κριτική επιφυλάσσει στις θετικές θρησκείες, τις οποίες χαρακτηρίζει ως θαυμαστά ζωντανά μορφώματα και εννοεί τον καθολικισμό, τον προτεσταντισμό, τον εβραϊσμό και τέλος της θρησκείες της ανατολής. Εντοπίζει όμως ότι οι εν λόγω θρησκείες δεν έχουν πια έναν υπερατομικό χαρακτήρα όπως είχαν άλλοτε, αλλά προσαρμόζονται στο φαινόμενο της εξατομικεύσης, γι' αυτό και δημιουργούνται πολλές μυστικιστικές αιρέσεις και θρησκευτικά παρακλάδια.

Αφού ξεδίπλωσε το ζήτημα που θα τον απασχολήσει, έκανε σύντομη ιστορική αναδρομή στους παράγοντες που οδήγησαν στην σύγχρονη κατάσταση και παρουσίασε εναλλακτικές μορφές πίστης ασκώντας τους κριτική, αναπροσαρμόζει το ερώτημα του: «ποια στάση θα υιοθετήσουν ενόψει των διαδρομών που ανοίγονται μπροστά τους οι άνθρωποι που περιμένουν στο κενό;»⁶ Σε αυτό το ερώτημα επιχειρεί να απαντήσει κατασκευάζοντας τρεις νέους θεωρητικούς τύπους ανθρώπου, βάσει της στάσης τους απέναντι στο ζήτημα της πίστης. Η ανάπτυξη των θεωρητικών αυτών τύπων συνιστά το δημιουργικό και κύριο κομμάτι του δοκιμίου.

Οι δύο πρώτοι τύποι έχουν μια αρνητική αποτίμηση που αντανακλάται στην ονομασία τους. Ο πρώτος τύπος είναι ο «σκεπτικιστής βάσει αρχής» ή αλλιώς *διανοητικός ντεσπεράντο*, και ο δεύτερος ο *βραχυκυκλωμένος άνθρωπος*. Ο

⁵ ό.π σελ.32

⁶ ό.π σελ.35

διανοητικός ντεσπεράντο βρήκε χαρακτηριστικό εκπρόσωπο στο πρόσωπο του Μαξ Βέμπερ. Ο Κρακάουερ αναφέρει ότι πρόκειται για τον άνθρωπο «που συλλαμβάνει με καθαρό βλέμμα την τρομερή σοβαρότητα της κατάστασης αλλά ταυτόχρονα τρέφει την πεποίθηση ότι ούτε ο ίδιος ούτε οι όμοιοι του θα μπορέσουν να διαφύγουν»⁷. Ο άνθρωπος αυτός στρέφεται σε έναν αγώνα υπέρ της απομάγευσης του κόσμου, ενώ η ύπαρξη του ολοκληρώνεται «στο φαύλο άπειρο του κενού χώρου»⁸. (Στο σημείο αυτό ο Κρακάουερ δίνει έμφαση στη μεταφυσική για να τονίσει την τραγικότητα του διανοητικού ντεσπεράντο). Ο συγγραφέας χαρακτηρίζει τον τύπο αυτόν ανθρώπου εκούσια δυστυχημένο και ηρωικό για το θάρρος του να ατενίζει το κενό χωρίς ελπίδα. Επιστημολογικά, τα πνεύματα αυτά υιοθετούν την αξιολογικά ουδέτερη προσέγγιση επειδή γνωρίζουν ότι δεν μπορούν να έχουν πρόσβαση στο Απόλυτο. Γι' αυτό χαρακτηρίζει τις γνώσεις τους επιφανειακές και «ο υπόγειος ήχος της απογοήτευσης, όπως αυτός αντηχεί μέσα τους, τους αποδίδει έσχατη σημασία και τους προσδίδει τη λάμψη του βάθους»⁹. Αξίζει να σχολιαστεί εδώ η έντονη αισθητικοποίηση της περιγραφής που παραπέμπει στο αντεστραμμένο φαινόμενο της αστραπής και του κεραυνού. Υπόγειος ήχος αποδίδει τη λάμψη του βάθους - όσο πιο έντονη η λάμψη της αστραπής τόσο πιο βαθύς και έντονος είναι ο ήχος του κεραυνού.

Στη συνέχεια ο Κρακάουερ παραθέτει τον δεύτερο τύπο ανθρώπου, που τον ονομάζει βραχυκυκλωμένο άνθρωπο. Χαρακτηριστικά αυτού του τύπου είναι ότι αναζητά εναγώνια ένα προστατευτικό καβούκι, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, για να δραπετεύσει από την εξωτερικότητα. Εισχωρεί εν μέρει στη θρησκευτική σφαίρα, χαρακτηρίζεται πιο πολύ από θέληση για πίστη και όχι από παραμονή στην πίστη. «Από σοβαρή απελπισία, λόγω του κενού μέσα και γύρω τους, οι άνθρωποι αυτοί μπαίνουν τρικλίζοντας στο ένα ή στο άλλο θρησκευτικό πεδίο, χαρούμενοι που ξέφυγαν από την κοπιώδη περιπλάνηση και αιχμάλωτοι της παρανοϊκής ιδέας ότι με αυτήν την επιστροφή στο σπίτι η περιπέτεια έλαβε τέλος, όπως ένα μυθιστόρημα τελειώνει με τον αρραβώνα»¹⁰. Για τους ανθρώπους αυτούς ισχύει το «τέλος καλό όλα καλά», κάτι που διόλου δε συμβαδίζει με την πραγματική κατάσταση της ύπαρξης για τον Κρακάουερ. Είναι προφανές ότι οι εν λόγω άνθρωποι βρίσκονται στη δυσμενέστερη θέση από τους τρεις τύπους, παρότι δεν αναλύσαμε ακόμη τον τρίτο τύπο.

Ο τρίτος τύπος έχει παράξενη ονομασία, η οποία όμως μας έχει ήδη γίνει γνωστή από τον τίτλο του δοκιμίου. Είναι οι *άνθρωποι που περιμένουν*. Στο σημείο αυτό μπορούμε να σημειώσουμε ότι οι ονομασίες τύπων που δίνει στους ανθρώπους δεν είναι λόγιες ή επιστημονικές, αλλά γλαφυρές. Ο Κρακάουερ αποσαφηνίζει ότι η τρίτη κατηγορία υπαρξιακής στάσης είναι δύσκολο να εξηγηθεί, πιθανόν αποκαλύπτοντας τη δυσκολία αποτίμησης της προσωπικής

⁷ ό.π σελ.35

⁸ ό.π σελ.36.

⁹ ό.π σελ.36.

¹⁰ό.π σελ.37.

του υπαρξιακής κατάστασης ως άνθρωπου που περιμένει. «Οι άνθρωποι αυτοί απορρίπτουν τόσο τη θέρμη των μεσσιανιστών φανατικών όσο και την ενσωμάτωση σε εσωτεριστικούς κύκλους, αναγνωρίζουν τις αδυναμίες της μοντέρνας ιδέας της κοινότητας αλλά δεν μπορούν να ενσωματωθούν ούτε στις θετικές θρησκείες καθότι η κοσμοθεώρηση τους βρίσκεται πολύ μακριά από αυτές»¹¹. Εφόσον δεν ανήκουν σε κανένα από τα προαναφερθέντα μορφώματα, επαναλαμβάνει την ερώτηση, τι σημαίνει η αναμονή τους; Και προσπαθεί να την εξηγήσει από δύο όψεις, μια αρνητική και μια θετική. Με την αρνητική εξήγηση προσπαθεί να αποσαφηνίσει τη διαφορά τους από τους άλλους δυο τύπους. Λέει ότι διαφέρουν από τον σκεπτικιστή βάσει αρχής διότι η στάση τους είναι εκ προοιμίου προσανατολισμένη στη σχέση τους με το Απόλυτο, και όχι ένας βάσει αρχής σκεπτικισμός. Επίσης, διαφέρουν από τους βραχυκυκλωμένους διότι «προσδοκούν την πλήρη συνένωση με το Απόλυτο αλλά δεν υποπίπτουν σε διαλυτικά πάθη από φόβο»¹². Έτσι, ξεκαθαρίζοντας τι δεν είναι, περνά στην θετική εξήγηση όπου προσπαθεί να τους αποδώσει κάποιες ποιότητες. Πρόκειται για το τελευταίο και πιο καίριο απόσπασμα του δοκιμίου. Η αναμονή εδώ χαρακτηρίζεται ως μια «τεταμένη δραστηριότητα και ενεργός προετοιμασία». Η ένταση αυτού που περιμένει συνοψίζεται στην εξής φράση «αυτός που περιμένει προσπαθεί να μεταθέσει το κέντρο βάρους από το θεωρητικό εγώ στο συνολικό ανθρώπινο εγώ, και να επιστρέψει από τον εξατομικευμένο μη πραγματικό κόσμο των άμορφων δυνάμεων και των μεγεθών που στερούνται νοήματος στον κόσμο της πραγματικότητας και των σφαιρών που αυτή περιβάλλει»¹³. Φαίνεται ο Κρακαουερ να προσπαθεί να δημιουργήσει ένα κράμα υπαρξιακής στάσης στο οποίο καταδικάζεται η θεωρητική γνωσιολογική θέαση του κόσμου και παράλληλα αναγνωρίζεται η αδυναμία θρησκευτικού βιώματος με την παραδοσιακή έννοια, εξαιτίας του σύγχρονου κοσμοειδώλου που είναι ούτως ή άλλως θεωρητικοποιημένο. Συνεπώς, λόγω του αδιεξόδου, καταλήγει στη στάση αναμονής ως τη βέλτιστη δυνατή στάση σε κάτι που δεν φέρει απάντηση. Αναγνωρίζει ότι δεν πρόκειται για λύση και λέει χαρακτηριστικά «η προετοιμασία είναι προετοιμασία αυτού που δεν μπορεί να γίνει δια της βίας, της μεταβολής και της αφιέρωσης»¹⁴. Έπειτα αναφέρει, «σε ποιο σημείο θα λάβει χώρα αυτή η μεταβολή και αν θα λάβει καν χώρα δεν αποτελεί ερώτηση για αυτούς που προσπαθούν»¹⁵. Είναι αξιοσημείωτη εδώ η έντονη ρηματικότητα που χρησιμοποιεί για να τονίσει ότι η αναμονή συνιστά ενεργή στάση γεμάτη δραστήριο ενθουσιασμό. Είναι σαν να θέλει να πει, ας προετοιμάζονται εθελούσια να ενωθούν με το Απόλυτο, σαν να πρόκειται αυτό να συμβεί.

¹¹ ό.π σελ. 39.

¹² ό.π σελ.40.

¹³ ό.π σελ.41.

¹⁴ ό.π σελ.41.

¹⁵ ό.π σελ.41.